

HEKAYƏLƏRDƏ MODERNİST SİTUASIYA VƏ İNSANIN MAHIYYƏTİ**Dilarə Şamil qızı Əliyeva**

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: aliyeva.dilara724@yandex.ru

60-cı illərdə “Yeni nəsr” adı altında yaranan modernizm ədəbi cərəyanı bədii təfəkkürdə baş verən yenilik idi. Bu proses dünya ədəbiyyatında bu və ya digər şəkildə baş vermişdir. Ayrı-ayrı regionlarda, müxtəlif şəkildə adlandırılmışdır. Azərbaycan modernizmini yaradan ədəbi nəsil özündən əvvəlki illərin üslub buxovlarını qıraraq, nəsrə yeni və rəngarəng üslublar gətirmiş, nəticədə 60 – cı illərin əvvəllərində nəsrimiz müəyyən stereotiplərdən xilas olmağa başlamışdır. Modernist ədəbi – estetik düşüncə xarici təsvirçilikdən uzaqlaşaraq mənəvi- psixoloji dəyişikliyi, çıxılmaz vəziyyətlərin doğurduğu böhran hallarını ön plana çəkmişdir. İnsanın özgələşməsi, tənhalıq kimi problemlər modernistləri daha çox düşündürmüşdür.

Ədəbiyyatda insan konsepsiyasını bədii – estetik fikrin müasir inkişaf kontekstində izləndikdə modern tendensiyaları görmək mümkündür. Bu tendensiyalar zamanın, gerçəkliyin, real həyatın özündən doğur. Bunu biz hekayə janrında olan mətnlərdə daha ardıcıl və mütəşəkkil formada izləyə bilərik. 60-80-ci illərdə nəsrimizə “hekayə axını” müşahidə edildi, bu məqalədə “mübariz janrı” olan hekayənin modernist nəsrə inkişaf meyllərini və insan amilini araşdırmağa çalışacağıq.

Açar sözlər: hekayə, insan konsepsiyası, məkan və zaman, psixologizm

GİRİŞ

Hər bir yeni dövrün həllinə can atdığı əsas problem - insan və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibəti problemidir. XX əsrdə bu proses ictimai-siyasi və ideoloji mübarizənin gərginliyi ilə yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Bu problemi modernistlər özünəməxsus tərzdə həll etməyə çalışdılar. Modernist ədəbiyyatda insan təsviri prinsipləri hər zaman mübahisəyə səbəb olmuş, onlar şəxsiyyətin tədric edilməsini, fərdiyyəçiliyi qəti surətdə təsdiqləyirdilər. Modernistlər üçün cəmiyyətin incəsənətdə hər hansı bir rol oynaması haqqındakı fikirlər yad idi və onlar incəsənətin həyat üzərində üstünlüyünü bəyan edir, öz əsərlərində sosial problemlərin həll edilməsindən imtina edirdilər. Bununla bağlı modernist əsərlərin baş qəhrəmanları cəmiyyətin bir üzvü olmaqdan boyun qaçırdı və gerçəkliyin real mənzərəsini subyektiv açıqlamalarla əvəzləyirdilər. XX əsrdə hekayə sürətli və çoxşəxli inkişaf etmiş janrlardan hesab olunurdu. Azərbaycan nəsrində bu janr vasitəsilə insanın və dünyanın mahiyyəti haqqında ədəbi nəticələr irəli sürülmüşdür.

ƏSAS HİSSƏ

Elçinin 1976-cı ildə "Azərbaycan" jurnalında çap olunmuş "Hekayə janrı. İmkanlarımız və iddiamız" adlı məqaləsi ədəbiyyatın bu janrı haqqında mühüm nəzəri əhəmiyyətə malik olan konseptual elmi əsərdir. Məhz bu məqalədə ilk dəfə olaraq hekayə janrı bütün əsas istiqamətləri: "mövzu rəngarəngliyi, problematik vüsəti, xarakterlər qalereyasının rəngarəngliyi, sənətkarlığın artması, estetik kamillik" baxımından təhlil edilib dəyərləndirilmiş və eyni zamanda, bu janrda qramofon yazıların artmaqla davam etməsindən doğan ciddi narahatlıq yazıçı təəssübkeşliyi və tənqidçi səriştəsi ilə açıqlanmışdır. Yeni dövr Azərbaycan hekayəsinin ən yaxşı yaradıcılarının kamillik sənət nümunəsi olan əsərlərini obyektiv elmi meyarlar əsasında dəyərləndirən Elçin eyni zamanda, hekayə

janrında yazılan örnəklərdə *“həyatiliyin sənətkarlığı üstələdiyi kimi, sənətkarlığın həyatiliyi üstələməsi hadisəsini”* [3, s. 19] də haqlı olaraq ümumiləşdirilmiş şəkildə “naqislik” hesab etmişdir.

“Azərbaycan gəncləri” qəzetində “O inanırdı” adlı ilk hekayəsinin çap olunduğu 1959-cu ildən bu günə qədərki böyük bir dövr ərzində kiçik janrda yazdığı çoxlu saydakı əsərləri ilə Elçin müasir Azərbaycan hekayəsinin ən yaxşı yaradıcılarından biri olduğunu isbat etmişdir. “Min gecədən biri” (1966), “Beş dəqiqə və əbədiyyət” (1984), “Baladadaşın ilk məhəbbəti” (Moskva, 1975, Bakı, 2000) kitablarında toplanan hekayələr ədəbi tənqid tərəfindən mükəmməl sənət nümunələri kimi qiymətləndirilmiş, oxucu auditoriyasında özünə layiq yüksək yer qazanmışdır. “Baladadaşın ilk məhəbbəti” hekayəsi həm keçmiş Sovet İttifaqı miqyasında, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elmində müasir hekayəçiliyin ən uğurlu nümunələrindən hesab edilməyə layiqdir. “Qırx beş seçilmiş hekayələr” kitabında toplanan hekayələri təkcə Xalq yazıçısı Elçinin yox, ümumiyyətlə Azərbaycan hekayəçiliyinin kamil sənət örnəkləridir və hekayə yaradıcılığının, ümumən Azərbaycan hekayəçiliyinin ən səciyyəvi cəhətlərini özündə əks etdirir. Elçin əsasən hekayələri ilə modernist nəsrə daxil olan sənətkarlardandır. Onun “Min gecədən biri” toplusu 60-cı illərin ortalarında çap olunmuşdur. Bundan başqa “Bir görüşün tarixəsi”, “Dolça”, “Bayraqdar”, “Aman ovçu, vurma məni”, “Mənimlə mən arasında”, “Sarı pencək” kimi hekayələrində insan nəinki cəmiyyətlə toqquşur, həm də özündə özünü anlamağa çalışır. Kamyu: *“Mən qürbətdə deyiləm, qürbət yatır içimdə”* [6]. Bu cür içində qərib olan insanlar çox vaxt cəmiyyətlə toqquşur. Belə insan çox əzablar çəkir, bəzən özünü itirir (“Dolça”), öz məğrur varlığından çıxıb, tör-töküntü ilə, kiminsə artığı ilə yetinməyə başlayır və bu hal getdikcə vərdişə çevrilir. “Sarı pencək” hekayəsində qəhrəman pencək-dən qurtulmaq istəyir, hamı deyir, nə qədər olar, əslində insanlar pencəklə bərabər onun xarakterinin də dəyişməsində israr edirdilər. Bu bir insanın faciəsini əks etdirir. Ən böyük faciə-vərdişə dönməkdir. Sovet dövründə bunları açıq aydın göstərmək böyük cəsarət tələb edirdi. “Baladadaşın ilk məhəbbəti” əsərində adi bir insan və o insanın cəmiyyətlə qarşıdurması təsvir olunur. Cəmiyyətdə anlaşılmamaq, mahiyyət etibarilə sevgisinin tapdanması, alçaldılması böyük faciə idi. Elçinin nəsrinin məkanı, daim dəyişən məkandır. Onun qəhrəmanları öz yaşayış yerlərini tez-tez dəyişən, yaxud da buna can atan adamlardır.

“Bu dünyada qatarlar gedər” hekayəsinin qəhrəmanı yeniyetmə Əbili yaşadığı qəsəbənin büründən keçib gedən qatarları hər gün həsrətlə izləyir. Rəlslərin uğultusu, təkərlərin taqqıltısı onun üçün refren kimi səslənir: *“getmək, getmək, getmək...”* [4, s. 146]

İncə psixoloji məqamları ilə diqqəti cəlb edən “Baladadaşın ilk məhəbbəti” və “Şuşaya duman gəlib” hekayələrinin qəhrəmanları bağda, sanatoriyada istirahət edənlərdir. Dəyişkən, qeyri-sabit həyat tərz, yaşayış yerinin müvəqqətiyi onların davranmış yönünü müəyyən edir – hər şey köçəri, ötəridir; aralarında ünsiyyət, “kontakt” olsa da, qatarda olur (“Qatar Pikasso. Latur. 1968”), işdir, qatarda deyil, başqa yerdə görüşəndə də bu görüş ötəri xarakter daşıyır: onların ünsiyyəti ya bir gecə - bu, lap sirr, nağıl, rəmzlər və yuxularda dolu sehirli bir gecə olsa da ən yaxşı halda, cəmi bir neçə olsa da ən yaxşı halda, cəmi bir gün çəkir (“Baladadaşın ilk məhəbbəti”), yaxud da bu, kurort sərgüzəşti, kama çatmamış romantik bir eşq macərası olur (“Şuşaya duman gəlib”), onun qəhrəmanlarının sevgisi, çox vaxt həyata keçməyən nakam sevgisi də bir qayda olaraq romantik bir mənzərəylə: dəniz sahili və ya “dumanlarla nəfəs alan” dağlıq Şuşa ilə (müəllif epiqrafda Şuşanın dəniz səviyyəsindən 1.800 metr hündürlükdə yerləşdiyini xüsusi qeyd edir) poetikləşdirilir. Sürrealist elementlər Elçinin nəsrində aparıcı xətlə keçir, məhəbbət, sevgi və yalnız belə bir yuxular, arzuların yarı real fəzasında, məkanında mümkündür. *“O, səhərə kimi yuxu ilə doğru arasında oldu, bütün gecəni Mədinə xanım ilə idi...”* (“Şuşaya duman gəlib”) [4, s.105]. O – yəni gənc və təvazökar filo-

loq Cavanşir, bir də füsunkar memar qadın Mədinə. Bircə dəfə görməklə, bir könüldən min könülə aşiq olan Cavanşir öz sevgilisinin təkcə elə zahiri görkəmində - “səliqəsi, zövqü və yerində, bədəninin quruluşunda” saysız-hesabsız məziyyətlər və ləyaqətlər kəşf edir. Lakin elə həmin o Cavanşir xəyalda deyil, real həyatda, real bir vəziyyətdə ona yaxınlaşmaq, onunla yaxından ülfət bağlamaq fürsəti düşəndə, nəinki bu imkandan istifadə etmir, hətta qaçıb aradan çıxmağı üstün tutur. Lakin bunun səbəblərini riyakarlıq və ikiüzlülükdə, yaxud qəhrəmanın ruhən və ya cismən xəstə olmasında deyil, tamamilə başqa şeydə axtarmaq lazımdır. Cavanşirin aşiq olduğu qadın ona təklif edəndə ki, *“gəlin gedək mənim otağıma. Mən otaqda təkəm, başqa heç kim olmur”*, o, *“qulaqlarına inanmır”* [4, s.110], tamamilə təbiidir ki, bu təklifdən boyun qaçırır, çıxıb gedir – sevgi macərəsindəki belə bir bayağı dönüş Cavanşirin poetik, incə, həssas ruhunu əzir, təhqir edir – o, bu cür şit, bayağı görüşdən, ünsiyyətdənsə, gözəl bir mənzərinin fonunda tək-tənha şirin xəyallara dalmağı üstün tutur. Cavanşir konyak almağı təklif edəndə “sevgilisi” deyir: “lazım deyil...məndə konyak var” və üstəlik “sevgilisi” ona istirahət evinə xəlvəti girməyin fənd-felini başa salandan sonra biçarə aşiqin romantik arzuları puç olub dağılır “Talvar”. “Qatar. Pikasso. Latur. 1968” hekayələrindəki fantastika elementləri üzvi şəkildə nəsrin modernist materialına daxil olmuşdur. “Qırmızı ayı balası” hekayəsi isə ümumiyyətlə, irreal əsasda qurulub. Bu baxımdan “Qata. Pikasso. Latur. 1968” hekayəsi daha xarakterikdir. Onun mahiyyətini məşhur “Mənim evim – mənim qalamdır” zərb-məsəlini azca dəyişməklə ifadə etmək olar – bu hekayənin qəhrəmanları özləri haqqında da “mənim qəlbim – mənim qalamdır” deyə bilirlər. Bu hekayə bəzi cəhətləri ilə Maqşud İbrahimbəyovun “Günlərin birində” hekayəsi ilə səsleşir. Hər iki əsərdə şərti priyom bir məqsədə - qeyri-komminaktivliyi, mənəvi qapalılığı daha qabarıq gözə çarpdırmağa xidmət edir. Hər iki hekayədə insanların qəlbindəki “qalaları” aradan qaldırmaq istəyi, cəhdi duyulur. Və hər iki hekayədə qəhrəmanlar bu cəhdin baş tutacağına, “qəlb qalaları”nı dağıtmağın mümkünlüyünə daxili bir inamsızlıq və şübhə ilə yanaşırlar, onlara elə gəlir ki, onsuz da heç kəs onları başa düşməyəcək, onların həqiqətinə inanmayacaq: inanmayacaq ki, Maqşud İbrahimbəyovun qəhrəmanı mühəndis Vasif doğrudan da “uçan boşqabı” görüb, inanmayacaq ki, Elçinin qəhrəmanı Pikasso və Latur rəsmlərinin pesonajları ilə dil tapıb danışib, onlarla ünsiyyətə giribdir.

Maraqlıdır ki, yeni Azərbaycan nəsrindəki bu irreal motiv, irrasional mövzu da, həmçinin özünəməxsus şəkildə onun antimeşşan ruhu ilə sıx bağlıdır.

Rüstəm İbrahimbəyovun ilk əsərlərindən biri olan “Ezamiyyətdə” hekayəsinin qəhrəmanı elmi işçi Mərdanov ilə Moskvada, Mərkəzi Teleqrafın yanında tanış oluruq. Müxtəlif şəhərlər, müxtəlif mühitlər, müxtəlif adamlar, mənafeələr, anlayışlar, davranış normaları “Ezamiyyətdə” hekayəsində müəllif konsepsiyasının dərin köklərini, müəllifin riayət etdiyi mənəvi dəyər cədvəli ilə bir-birinə sıx bağlayır. Hekayədə müəllif insanın daxili mahiyyətinin, özü uydurduğu saxta davranış qaydalarına qarşı mübarizədə onun şəxsiyyətinin gerçək və səmimi cəhətləri mövzusuna toxunur. Cansız, xıncı şəraitlə konfliktə insanın mənəvi potensialı ortaya çıxır. Şəxsiyyətin daxili azadlığına, təbii insan istəklərinə, insan hisslərinə, insan duyğularına çağırış hekayənin leymotivini təşkil edir.

Hekayənin baş qəhrəmanı aspirant Mərdanov adi, heç nəylə diqqəti cəlb etməyən, kifayət qədər işgüzar, kifayət qədər vicdanlı adamdır. Moskvaya elmi ezamiyyətə gəlib. Amma düşdüyü bu böyük şəhər tükənməz fikir, ideya, informasiya xəzinəsi olmaqla yanaşı, qatı əyalət adamı üçün (Mərdanov pasport qeydiyyatına görə yox, özünün psixoloji və intellektual mahiyyətinə görə qatı əyalət adamıdır) həm də min cür sövqedici əyləncə, kef məskənidir. Mərdanov bu əyləncələr, keflər haqqında o qədər şey eşidib ki, ona görə də bu böyük şəhərə düşəndə özünün boynuna könüllü şəkildə ağır bir yük götürmüş adam kimi hiss edir; sadəcə olaraq, o öz yoldaşlarının yanına “əliboş”

qayıda bilməz. Bu şəhərdə o, hökmən, heç olmasa, bir qadınla tanış olub, onunla əylənməlidir. Yoxsa, o, həmişə bir kişi kimi öz fərasətsizliyinin əzabını çəkəcəkdir.

Elə insanlar var ki, onlar başqalarından heç nə ilə fərqlənməyən, adi adam olsalar da, nəyin bahasına olursa-olsun, öz adiliklərindən çıxmağa çalışır, bunun naminə hər cür əcaib hərəkətlərə əl atırlar. Bir tip adamlar isə öz oxşarsızlıqlarını, fərdiliklərini biruzə verməyə qorxur, həmişə zorla başqalarına bənzəməyə çalışır, hər xırda fərdi xüsusiyyətlərini belə özləri üçün dəhşətli nöqsan sayırlar. Bu hekayədə Mərdanov anitəxlaq kodeksinin qulu mövqeyində çıxış edir.

Yazıçı bu prosesin bütün gedişlərini, onun mexanizmini, Mərdanovun təsadüfi bir qadınla tanışlığının bütün təfərrüatını, onların bütün danışığı və münasibətlərini diqqətlə izləyir. Bu trafetin elə səliqəli təsviri müəllifə ona görə lazımdır ki, onu içəridən dağda bilsin, şəxsiyyətin daxilindəki təbii və gerçək mənbənin oyanmasını göstərə bilsin: “Ezamiyyətdə” hekayəsi yüksək humanizm nidası ilə bitir: baş tutmamış məhəbbət macərasının uğursuz qəhrəmanı Mərdanov onu evinə dəvət etmiş qadının yanından gecə yarısı çıxıb, çovğunlu, qaranlıq Moskva küçəsinin ağuşuna atılır və bomboş meydana üz tutub çağırır: “*ay oğlan, ay oğlan*” [5, s. 53]. O, həmin qadının qardaşını haraylayır, çünki bu qadın təsadüfi qonağına görə qardaşını içəri buraxmamışdı. “*O gedə-gedə qışqırırdı. Elə hey qışqırırdı*” [5, s. 54]. Bu cümlə ilə də hekayə bitir.

Modernist Azərbaycan nəsrində müəlliflər həyatdakı mənfi halların əsl köklərini və səbəblərini vicdanla və ciddi şəkildə tədqiq etməyə çalışırlar. Belə əsərlərdən biri Yusif Səmədoğlunun “Astana” hekayəsidir. Bu hekayə intihar astanasında olan bir insanın pula şirniklənən, var-dövlət kultuna satılan, bütün işıqlı, təbii insani münasibətləri qeyri-qanuni yolla varlanmaq istəyən bir qrup cinayətkar mühitinə qurban verən bir şəxsin, onun qəlbinin dərin psixoloji təhlilidir. Saxta varlanmaq xülyası naminə, əşya fətişizmi naminə bu adam ailəsinə və dostluğa xəyanət edir. Anasının öləcəyindən narahat olur, ancaq bu narahatılıqda təbii heç nə yoxdur. O, yalnız buna görə narahatdır ki, anasının ölümü nüfuzlu bir adamın Bakıya gəlməsi ilə eyni vaxta düşə bilər. Axı, həmin nüfuzlu şəxsi o cinayətkar dostları ilə birlikdə əyləndirməli, nəşələndirməlidir. Qorxur ki, anasının dəfn mərasimi onu bu hörmətli qonaqdan uzaq sala. Bu qonaq isə onlara hava və su kimi lazımdır. Ona görə lazımdır ki, onun köməyi ilə daha bir adamı əysinlər, “yola gətirib” öz murdar dəstələrinə qoşsunlar.

Öz personajını, sözsüz ki, mühakimə edən Y. Səmədoğlu onun ruhi zirzəmilərinin bütün lazımlarını psixoloji baxımdan çox dəqiq cıza bilir, “şirin həyat” səhnələrini və cəza anlarını bütün təfərrüatı ilə təsvir edir. İfşa olunduğunu başa düşən personaj qərara gəlir: “sağ ikən təslim olmamam”. Bir neçə saatlığa o, normal insan cəmiyyətindən ayrı düşür, onunla ailəsi, arvadı və uşaqları arasında keçilməz bir sədd yaranır. Tərətdiyi cinayətlərə görə hökmən cavab verməli olacağını bilən və hər an izlənen, axtarılan və buna görə də qaçıb qayalıqlarda gizlənen bu adam qədim rəsmləri ilə məşhur olan Qobustanda nə isə, ibtidai, qərribə bir məxluqa çevrilir. Bu sonuncu gecə əbədi yoxluğun, o biri dünyanın astanasında dayanan və artıq səfil vəziyyətinə düşən personaj hələ də cüzi bir ümidlə yaşayır: qardaşı kimi isə pulla əla ala bilər və onu qurtarar. Lakin bu yanlış ümid və onun bütün “dəm-dəstgahlı” həyatı kimi saxta, puç bir şeydir. Və burada, olmayan bu yalquzaq təkliyində o, hələ qardaşının gəlməsini və “*qorxma, razılaşdıq, qayıda bilərsən*” [7] – deyəcəyini gözləyir. Lakin o, bir şeyi də bilir. Bilir ki, qardaşı ilə tələm-tələsik şərtləşdikləri iş baş tutmasa, onun yalnız sabah obaşdana kimi vaxtı var... Budur, sabah açılır, tutqun bir səhə. Qardaşından isə əsər-ələmət yoxdur; pulun hər şeyə qadir olması barədə daha bir illuziya iflasa uğrayır; deməli qardaşının təklif etdiyi külli miqdarda, görünməmiş məbləğdə pula belə yaxın duran olmayıb. Deməli, könüllü Qobustan məhbusuna üç xilasedici kəlməni eşitmək nəsim olmayacaq. O, tapancanın lüləsini ağzına so-

xur, atəş açılır və son anda gözləri önündə qayıstı nızə peyda olur, anasının qəbirdə hıçqırmasına və ibtidai insanların səslərini eşidir. “Sonra isə sükut çökdü”.

Anar lap ilk hekayəsindən, hər şeyi zaman müstəvisində, vaxt bölgüsü ilə təsnif etməyi sevir. Zaman ona etiraf, həqiqət və müdriklik sınağı kimi lazım olur. Sevincin ağırlıq, günahın həcm, tövbənin çəki, yaddaşın həssaslıq ölçüsü – hamısı vaxtdır. Vaxtın axarı və qədəri – bədii, psixoloji, fəlsəfi təhlilin “təqvim”, ardıcılığı, təfsilatı, hamısı bunlardır. Axan zamanın obrazı Anarın, demək olar ki, bütün əsərlərində gizli, “mətnaltı”, yaxud, elə açıq qəhrəmandır. Ünvan, reys, telefon, sürət, təvəllüd, mövsüm tarixləri – bunlar hələ yalnız zahiri detallardır. Bu əsərlərin alt qatı “vaxt fəlsəfəsi” ilə dərk olunur. “Vaxt və taksi” hekayəsində vaxt yalnız sərlövhədə yox, təsvirlərdə, bədii təhlilin sujetində də əsas ünsürdür, hətta hisslər başdan-başa vaxt vahidləri olan rəqəm–epitetlərlə rəsm edilir: *“İki, bəlkə üç, bəlkə hətta beş xoşbəxt dəqiqənin onun heyətdən lal olacağını, donub qalacağını ayırıram. Bəs altıncı dəqiqə? Qəzəb, istehza, laqeydlik!...Ən dəhşətlisi o idi ki, bu rədd cavabı məni bir ay, beş ay, ən çoxu bir il, iki il, lap elə uzağı bir insan ömrü incidəcəkdi”*[1, s. 24]. Müəllifin zamanı da taksi kimi saxlamaq, anı qaytarmaq, saxlamaq arzusu və bunun qeyri-mümkünlüyü hekayəyə sonralar Anarın bütün yaradıcılığı boyu davam edəcək bir kədər işığı aşılayır.

“Gürcü familyası”nda isə yenə də vaxtın arxasınca qaçan qəhrəmanı bu dəfə artıq taksi ilə yox, təyyarə ilə qovur. Hekayədə hətta zahiri gözəlliyə–uzun saçla da metafora həftə, ay və gün cədvəlindən–təqvimdən seçilir: *“Əsmərin uzun saçlarına o, Şəbi Yelda deyirdi... Şəbi Yelda ilin ən uzun gecəsi – 22 dekabr gecəsidir”* [2, s. 5]. Əsmərin hörükləri kəsilən və gödələn saçları isə artıq ilin ən qısa gecəsi –22 iyun olur. Əsmər Moskvadan Bakıya da ona görə gəlir ki, məhz zamandan parçanı –“o uzun axşamı qaytarsın”. Lakin arxada qalan, itən vaxta nə taksi, nə də təyyarə ilə çatmaq mümkün olur. Özü də vaxt obrazına və konsepsiyasına işarə bu ikinci hekayədə də yenə lap sərlövhədən başlayır. Şərti gürcü familyası Kamikadze, məhz zamansızlığa məhkumluq deməkdir: zaman kimi Kamikadzenin də qolunda və taleyində saat yalnız bir istiqamətə işləyir və geriye axa bilmir. *“Kamikadzelər yerdən qalxan kimi həyatla əbədi vidalaşırdılar. Geri qayıtmaq üçün onların təyyarəsinə benzin tökmürdülər”* [2, s. 69].

Anarın “Asılqanda işləyən qadının söhbəti”, “Dantenin yubileyi”, “Gürcü familyası”, “Yaxşı padşahın nağılı” kimi hekayələrində sanki insana həm milli, həm ictimai, həm də siyasi baxımdan tamam başqa bir dəyər verilir, insan öz taleyi ilə toqquşurdu. Onun “Mən, sən, telefon” hekayəsində bir-birini tapmayan insanların faciəsini əks etdirilir. Qəhrəman bir yerdə işlədiyi bir xanımla təsadüfi yığılan nömrə ilə tanış olur. İnsanın insanla tanışlığı niyə canlı ünsiyyətdə baş tutmayıb, çünki mühit saxtakarlıqlarla dolu, bürokratik, yalançı mühitdir. Bu mühit mənafez mühitdir. Telefonda olan kanal isə insanın içidir. İllərlə tanış olan insanlar canlı ünsiyyətə girməyi bacarmır, çünki hamı bir maska taxıb.

YEKUN NƏTİCƏ

Nəsrin bədii təsvir və təhlil prinsiplərinin dəyişdiyinə, həyata, hadisələrə dərin analitik müdaxilə, insan amilinin önə çıxması, forma axtarırları kimi səciyyəvi xüsusiyyətlərin onu keyfiyyətə nə dərəcədə yenilədiyinə göstəricisi idi. Nəzəri təfəkkürə analitik marağın artdığı, milli özünüdərk mərhələsi sayılan 60-ci illərdən başlayaraq nəsrə struktur yeniliklər gözə çarpmağa başladı. Bütün bu deyilənlərdən belə nəticəyə gələ bilərik ki, insan amili hər zaman ədəbiyyatın tam mərkəzində olmuş, modernist sənətkarlar yaradıcılıqlarının müxtəlif dövrlərində insan və onun mahiyyətini ortaya çıxaran əsərlər yaratmağa müvəffəq olmuş, bu obraz vasitəsilə dünyaya, gerçəkliliyə öz bədii – estetik münasibətlərini ifadə etməyə nail olmuşdular.

ƏDƏBİYYAT

1. Anar. Əsərlər : [3 cildə] / Anar. – Bakı: Nurlan, – c. 1. – 2003. – 578 s .
2. Anar. Əsərlər: [3 cildə] / Anar. – Bakı: Nurlan, – c. 3.– 2004. – 689 s.
3. Elçin. Hekayə janrı. İmkanlarımız və iddiamız // -Bakı: Azərbaycan, - 1976. - № 12, -s. 137-152.
4. Elçin. Seçilmiş əsərləri: [10 cildə] / Elçin. - Bakı: Çinar çap nəşriyyatı, – c. 3. - 2005. - 625 s.
5. İbrahimbəyov, R. Seçilmiş əsərləri: [2 cildə] / R. İbrahimbəyov. – c. 2. – Bakı: Avrasiya Press, - 2006. -145 s.
6. Kamü A. Seçilmiş əsərləri: [elektron resurs] / - Bakı, 2003. URL: <https://www.kitabyurdu.org/kitab/dunya-edebiyati/1007-alber-kamu-secilmis-eserleri.html>
7. Səmədoğlu Y. Astana: [elektron resurs] / - Bakı, 2015. URL: <https://ann.az/az/201602180206-e-kitab-yusif-semedolu-astana/>

THE MODERNIST SITUATION AND THE ESSENCE OF HUMANIN THE STORIES

D.Sh. Aliyeva

The human factor has always been at the center of literature. Modernist artists in different periods of their work have managed to create works that reveal human and his essence, through this image they have managed to express their artistic and aesthetic attitude to the world and reality. In the literature, it is possible to see modern trends when the concept of human is followed in the context of the modern development of artistic and aesthetic thought. These trends are the result of time, reality and real life. We can follow this in a more consistent and organized way in the texts of the story genre.

In the 60s and 80s, a "story flow" was observed in our prose, in this article we will try to study the development trends of the story, which is a "fighting genre" in modernist prose and the human factor.

Keywords: *story, human concept, place and time, psychologism*

МОДЕРНИСТСКАЯ СИТУАЦИЯ И СУЩНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА В РАССКАЗАХ

Д.Ш. Алийева

Человеческий фактор всегда был в центре внимания литературы. Модернисты в разные периоды своего творчества сумели создать произведения, раскрывающие человека и его сущность, через этот образ им удалось выразить свое художественно-эстетическое отношение к миру и действительности. В литературе можно увидеть современные тенденции, когда понятие человека прослеживается в контексте современного развития художественно-эстетической мысли. Эти тенденции являются результатом времени, реальности и реальной жизни. В текстах жанра рассказа мы можем проследить это более последовательно. В 60-х и 80-х годах в нашей прозе наблюдалось «рассказное течение», в данной статье мы попытаемся изучить тенденции развития рассказа и человеческий фактор в модернистской прозе

Ключевые слова: *рассказ, человеческая концепция, место и время, психологизм*